

Стаття надійшла до редакції 11.04.2017 р.

Фахове рецензування: 27.04.2017 р.

*

УДК 631.11.005 (477)

*М.Г. МИХАЙЛОВ, кандидат технічних наук, докторант
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Методичні засади вдосконалення системи матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників

Постановка проблеми. З розвитком продуктивних сил, використанням досягнень науки й техніки відбуваються якісні та структурні зміни речового складу матеріально-технічної бази, а також організаційно-виробничої структури системи постачання, обслуговування й використання.

Розвиток матеріально-технічної бази передбачає запровадження інновацій і реалізацію процесів удосконалення техніки й технологій, реорганізацію виробництва всіх галузей національної економіки, появу нових, економічно ефективніших галузей виробництва, комплексну механізацію та автоматизацію виробничих процесів, широке застосування засобів хімізації, нових видів енергії, матеріалів, всебічне, раціональне використання матеріальних і природних ресурсів, органічне поєднання науки з виробництвом та прискорення темпів науково-технічного прогресу, що неможливо без удосконалення системи матеріально-технічного забезпечення.

Для елементів матеріально-технічної бази характерні постійний рух і вдосконалення. Результатом науково-технічного прогресу є поява нових видів матеріалів та енергії, вдосконалення технології виробництва. Стан матеріально-технічної бази у певний момент часу визначає виробничо-технічний потенціал підприємства.

© М.Г. Михайлов, 2017

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливу увагу проблемі вдосконалення системи матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників приділяли у своїх наукових працях відомі вчені-економісти: В.Г. Андрійчук [1], М.І. Герун [9], Я.М. Гінзбург [3], О.М. Голованов [4], О.В. Захарчук [5], П.Р. Буніч [2], М.М. Могилова [9], П.П. Пасічник, Г.М. Підлісецький [9], А.П. Покин'ячерда [10], П.Т. Саблук [11], С.С. Сергеев [12] й ін. Більшість дослідників даної проблеми передбачає вдосконалення матеріально-технічного забезпечення у здійсненні інновацій та реалізації процесів вдосконалення техніки й технологій, розвитку економічно ефективніших підгалузей виробництва, комплексної механізації та автоматизації виробничих процесів, а також широкого застосування засобів хімізації, нових видів енергії.

Мета статті – узагальнення й розробка організаційно-економічного механізму матеріально-технічної модернізації аграрних підприємств у контексті розбудови науково-методичного базису його формування та ефективного використання.

Виклад основних результатів дослідження. Матеріально-технічна база галузей суспільного виробництва різниться речовими й структурними особливостями, що зумовлено відмінностями у використовуваних технологіях виробництва, різним поєднанням у них технічних і природних факторів.

Наприклад, природні ресурси у промисловості, в основному, виступають як предмети праці, але в сільськогосподарській галузі вони можуть бути і як основні засоби.

Як і будь-яка інша сфера матеріального виробництва, сільськогосподарське виробництво потребує комплексного забезпечення матеріальними ресурсами та озброєння праці сучасними технічними засобами виробництва, що уможлиблює впроваджувати прогресивні технології вирощування культур і ведення тваринництва [2].

Нині прийнято класифікувати матеріально-технічні ресурси сільськогосподарських підприємств за кількома ознаками, наприклад, за видами діяльності (функціональним призначенням), організаційним відокремленням, формами власності, походженням, матеріально-речовим складом та іншими ознаками.

Класифікація за матеріально-речовим складом є основною. Вона окреслює речовинно-фізичний набір ресурсів, їх кількість або обсяг, загальні технічні параметри. Речова форма матеріально-технічних ресурсів дає змогу визначити можливості їх використання для соціально-економічного розвитку сільськогосподарських підприємств.

Класифікація матеріально-технічних ресурсів за функціональним призначенням відображає їхню галузеву спрямованість і можливість розподілу та використання ресурсів за видами діяльності. Таку класифікацію часто використовують для опису матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарських підприємств, їх матеріально-технічної бази.

Машинно-технологічний парк є найважливішою складовою матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва. До його складу входять трактори, комбайни, причіпні та начіпні сільськогосподарські машини, самохідні транспортні засоби, передбачені технологією виконання сільськогосподарських робіт у рослинництві, а також машини для післязбиральної обробки зерна, виконання трудомістких процесів у тваринництві й інші.

Аграрна реформа, розпочата в 1999 році, головною метою визначала забезпечення сталого зростання виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення його еко-

номічної ефективності за рахунок зміни форм власності та господарювання, виробництва конкурентоспроможної продукції й створення умов вільної торгівлі [11].

У ході проведення реформи ліквідація системи державної підтримки, орієнтація лише на ринкові відносини себе не виправдали. Відмова держави від управління економічними процесами в умовах переходу до ринку призвела до формування нееквівалентного товарообміну між сільським господарством і промисловістю, що поставляє йому матеріальні ресурси. Для сільськогосподарських підприємств у цих економічних умовах стало неможливо проводити оновлення матеріально-технічної бази, оскільки через відсутність необхідних коштів вони залишилися без власних джерел фінансування, що уповільнило процеси оновлення та розвитку як матеріально-технічної бази, так і робочої сили [5, 9].

Уповільнення процесу оновлення матеріально-технічної бази сільського господарства негативно позначається на результатах виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, що виражається у зниженні обсягів виробленої продукції й погіршення її якості, підвищенні ризиків настання економічної кризи.

Автори [13, с. 285] при дослідженні специфіки управління процесами формування та використання машинно-тракторного парку виявили ключові напрями його впливу на стійкість розвитку господарюючих суб'єктів: «зростання обсягів виробництва і поліпшення якості продукції за рахунок дотримання оптимальних строків та якості проведення окремих технологічних операцій; зниження собівартості механізованих польових робіт і, відповідно, збільшення обсягів сільськогосподарської продукції за рахунок оптимізації складу й структури машинно-тракторного парку, раціонального комбінування агрегатів; мінімізацію інвестиційних витрат на відтворення активної частини основних засобів через використання раціональних схем коригування структури матеріально-технічного постачання; облік факторів ризику та невизначеності при обґрунтуванні перспективного складу й структури машинно-тракторного парку».

Таким чином, удосконалення системи матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників і, насамперед, їх матеріально-технічної бази, формування організаційно-економічного механізму в умовах інноваційно-орієнтованої економіки уможливує підвищити ефективність роботи та забезпечити їх стійке функціонування.

Реалізація цього механізму має проводитися на всіх рівнях: на державному – урядом країни, на обласному – адміністрацією області, на районному – адміністрацією районів і сільськогосподарськими організаціями.

Структурна схема організаційно-економічного механізму матеріально-технічної модернізації сільськогосподарських підприємств представлена на рисунку.

Організаційно-економічний механізм матеріально-технічної модернізації включає:

оцінку забезпеченості та відтворення технічних ресурсів, виявлення основних тенденцій розвитку ринку сільськогосподарської техніки (основними показниками оцінки є вікова структура парку техніки, показники оновлення й вибуття сільськогосподарської техніки);

державні заходи стимулювання технічної модернізації бази (розробка заходів, що не суперечать вимогам СОТ, які підлягають економічному стимулюванню, організаційні заходи щодо формування сучасної технічної бази для сільськогосподарських виробників (до таких заходів можна віднести створення організаційних структур на основі кооперації сільськогосподарських виробників між собою з метою підвищення технічної оснащеності виробництва, встановлення тісних контактів між науковим співтовариством, державними структурами, фінансовими інститутами й сільськогосподарськими організаціями).

На рівні сільськогосподарських підприємств необхідно:

обґрунтувати параметри оптимальної (раціональної) виробничої структури підприємств та їх розмірів на основі використання інтенсивних технологій, що забезпечують скорочення числа різних марок техніки і потреби в ній;

освоїти різні форми організації використання техніки й механізми їх реалізації з метою забезпечення своєчасної підготовки техніки до роботи, постачання підприємств запасними частинами, нафтопродуктами тощо;

забезпечити підприємства досконалыми та недорогими засобами для діагностування;

використовувати найманих висококваліфікованих працівників у напружені періоди для організації багатозмінного застосування техніки, для цього в областях необхідно мати ринок праці відповідних працівників;

розробити й організувати систему підготовки і перепідготовки кадрів з метою підвищення їх кваліфікації.

Матеріально-технічна модернізація на рівні сільськогосподарського підприємства є одним із елементів активної адаптації до мінливих умов на ринку сільськогосподарської продукції. Слід зазначити, що реалізація організаційно-економічного механізму матеріально-технічної модернізації сільського господарства повинна ґрунтуватися за об'єктивною оцінкою рівня технічної оснащеності, формування адекватних механізмів фінансування, з урахуванням кон'юнктури ринку сільськогосподарської техніки, використовуваних технологій.

Головним стримувальним фактором технологічної модернізації та впровадження інновацій є нинішній стан машинно-технологічного парку сільського господарства. Тому оцінку результатів модернізації слід проводити за видами ефективності:

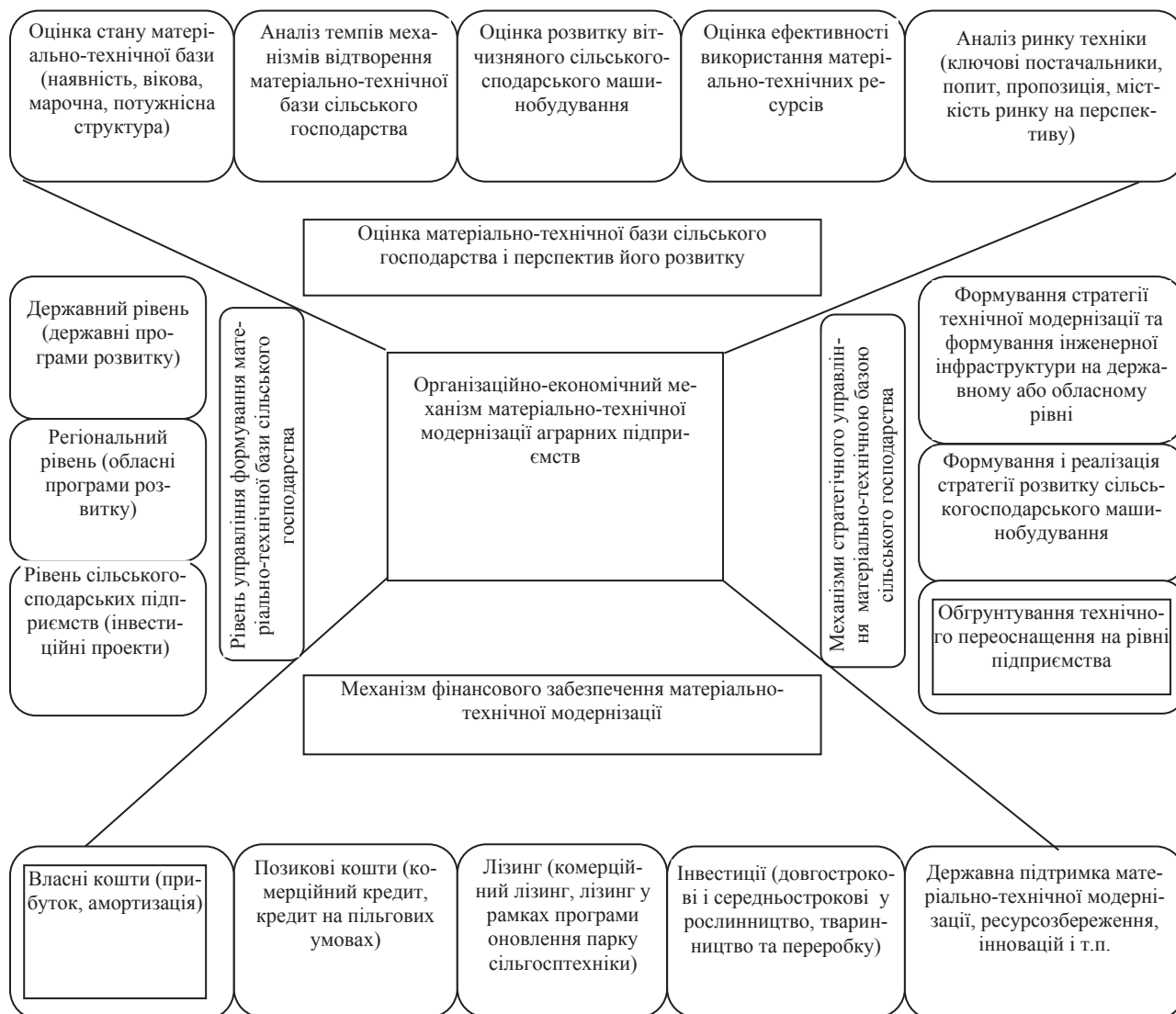
технічної (зростання продуктивності машин, підвищення робочої й транспортної швидкості, скорочення питомої витрати палива на одиницю виробітку машинного агрегату, зниження втрат продукції при збиранні та обробці сільськогосподарської продукції тощо);

технологічної (приріст урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тваринництва на гектар сільськогосподарських угідь, ріллі, на середньорічного працівника, на одиницю вартості основних засобів, зниження енергії з розрахунку на одиницю площі й продукції тощо);

соціальної (поліпшення якості життя працівників, зростання фонду та рівня опла-

ти праці, поліпшення житлових і культурно-побутових умов, поліпшення умов праці, підвищення кваліфікації працівників);

екологічної (збереження й охорона навколишнього середовища, застереження від вітрової та водної ерозії ґрунтів, усунення шкідливих відходів виробництва та ін).

Організаційно-економічний механізм матеріально-технічної модернізації аграрних підприємств

Джерело: Власні дослідження.

Для проведення технічної модернізації аграрного виробництва потрібно, насамперед, визначити оптимальний склад машинно-технологічного парку за якісними й кількісними показниками та створити умови для ефективної організації його переоснащення. Машинно-тракторний парк, його якісний і кількісний склад повинні визначатися майбутньою структурою сільськогосподарського виробництва й, насамперед, максимально ефективним використанням ріллі.

Оскільки заходи з технічної модернізації є досить затратними, то для досягнення ви-

сокої ефективності сільськогосподарського виробництва необхідна підтримка з боку держави процесів формування технічного потенціалу галузі, що передбачає подальше запровадження у виробництво досягнень аграрної науки; стимулювання технологічного переоснащення підприємств видачею субсидій на придбання техніки і т. п.

В умовах конкуренції зі зростанням обсягів виробництва спостерігається підвищення віддачі ресурсів (до певної величини), які використовуються у процесі виробництва, таких як нафтопродукти, праця тощо з роз-

рахунку на одиницю продукції. Тому слід ширше використовувати цю закономірність в аграрному виробництві України.

Також можна пропонувати такі напрями вдосконалення механізму оновлення матеріально-технічної бази сільського господарства з урахуванням обмежень, що відбулися останнім часом.

1. Через те, що виробничий процес у сільському господарстві за часом не збігається з моментом одержання доходу, а також у зв'язку з високою капіталомісткістю відтворення машинно-технологічного парку необхідно створити умови для ефективної роботи кредитної системи в АПК. Оскільки після вступу України до СОТ механізм субсидування процентної ставки використовується мало, пропонується не субсидування, а використання прямого фінансування або зниження процентної ставки до третини ставки рефінансування.

2. У зв'язку зі зростанням імпорту вживаної сільськогосподарської техніки, що відпрацювала свій ресурс, необхідно ввести утилізаційний збір, призначений для нівелювання зниження митних зборів на ввезену техніку. Цей збір повинен поширюватися як на вживану техніку, так і на нову, аналоги якої виробляються на території України.

3. У разі поставки сільськогосподарському товаровиробникові техніки українського виробництва необхідно створити умови для підвищеної заставної бази шляхом відтермінування до 6 місяців з оплати частини вартості техніки та використання умов при кредитуванні, коли заставною базою є придбана техніка.

4. Доцільно реалізувати на конкурсній (грантовій) основі пряме фінансування першого внеску по лізингу або компенсацію частини витрат на технічну модернізацію з обов'язковим наданням техніко-економічного обґрунтування потреб у придбанні техніки.

Для деяких підприємств досить ефективною може стати організація програми використання вживаної техніки й утилізації сільськогосподарської техніки, що відпрацювала свій ресурс. Вважаємо, що для підприємств-учасників програми слід передбачити знижки на придбання нової техніки до 10%

від її вартості, що сприятиме підвищенню рівня її доступності та поступового виведення з експлуатації значної частини морально й фізично зношеної техніки.

Модернізація матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва за рахунок сучасної техніки потребує розвитку інфраструктури сільського господарства, створення дилерських центрів нового покоління, реформування інженерної служби сільськогосподарських підприємств.

Також одним із невідкладних завдань у забезпеченні сільського господарства новою технікою є створення ефективної дилерської служби. Рекомендується створення механізму централізованої акумуляції та доведення до сільськогосподарських товаровиробників ринкової інформації: прогнозів зміни споживчого попиту на продукцію сільського господарства, цінкових і якісних параметрів на продукцію й ресурси, а також відомостей про нові технології у секторі агробізнесу.

На наш погляд, це можливо зробити розбудовою мережі агротехнопарків за такими напрямами, як: прикладне наукове дослідження; інформаційне забезпечення; фінансово-економічне забезпечення; трансфер наукових розробок, їх патентування та ліцензування; підготовка і перепідготовка кадрів; надання консультаційних послуг (маркетинг, менеджмент та ін.); надання спеціалізованих послуг (бухгалтерських, аудиторських, рекламних тощо); створення лізингових і сервісних центрів.

Поки названі підсистеми знаходяться в Україні в початковій стадії формування, відносно розвиненими можна вважати надання інформаційних послуг, підготовку кадрів та консалтингових послуг.

Основним способом надходження основних засобів у підприємство є довгострокові інвестиції (капітальні вкладення) в основні кошти, що передбачає придбання основних засобів за плату. Це може відбуватися з використанням прямих господарських зв'язків із виробником основних засобів, або різного роду посередників (представників заводу-виробника, дилерів, ритейлерів тощо).

Одним із варіантів надходження основних засобів є оренда. За договором оренди (майнового найму) орендодавець (наймода-

вещь) зобов'язується надати орендареві (наймачу) майно за плату в тимчасове володіння і користування або у тимчасове користування. При цьому розрізняють строкову та безстрокову оренду.

Як самостійний спосіб надходження основних засобів виділяють фінансову оренду (лізинг), коли орендодавець зобов'язується придбати у власність вказане орендарем майно у визначеного ним продавця й надати орендареві це майно за плату в тимчасове володіння та користування з правом викупу, так і без нього. Можливе надходження основних засобів за договором міни, коли юридична чи фізична особа зобов'язується передати у власність іншій стороні один товар в обмін на інший.

Модернізація матеріально-технічної бази в умовах низької платоспроможності й недостатньої забезпеченості сільськогосподарських виробників коштами може здійснюватися з використанням механізму лізингу.

У світовій практиці застосовуються різноманітні форми лізингу, кожна з яких має свої особливості. До найпоширеніших із них слід віднести:

операційний (сервісний) лізинг (operating lease);

роздільний (кредитний) лізинг (leveraged lease);

зворотний лізинг (sale and lease back);

фінансовий (капітальний) лізинг (financial lease);

прямий лізинг (direct lease) та ін.

Однак треба зазначити, що всі існуючі види подібних угод є різновидами двох базових форм лізингу – операційного або фінансового.

Серед елементів організаційно-економічного механізму матеріально-технічного забезпечення сільського господарства можна виділити: державне стимулювання технічного переозброєння, ринок матеріально-технічних ресурсів, модернізацію машинно-технологічної бази АПК, підвищення технічної оснащеності галузі та її техніко-технологічного потенціалу, підтримку цінового паритету ресурсозабезпечуючих та переробних галузей і сільського господарства, кредитну систему й механізми лізингу, систему оподаткування тощо.

Матеріально-технічна база сільського господарства має низку особливостей, які необхідно враховувати при вдосконаленні системи матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва. Для успішної матеріально-технічної модернізації аграрного виробництва потрібна підтримка держави у створенні умов для ефективного технічного переоснащення галузі. Сільськогосподарським підприємствам необхідно сформувавши оптимальний з якісного і кількісного складу машинно-технологічний парк.

Нині існує кілька способів надходження основних засобів - вибір найкращого варіанта їх придбання впливає на собівартість кінцевої продукції підприємства і є одними з важливих чинників ефективного функціонування сільськогосподарських товаровиробників. На наш погляд, для підвищення ефективності управління процесами матеріально-технічного забезпечення повинні використовуватися логістичні концепції та процесний підхід.

При виконанні своїх функцій система матеріально-технічного забезпечення одержує й оперує величезною кількістю інформації про потреби в ресурсах і пропозиції на ринку кожного з видів необхідних ресурсів, їх ціною, величиною пропозиції, постачальників тощо. Тому виникає об'єктивна потреба у формуванні системи інформаційного забезпечення управління системою матеріально-технічного забезпечення. Проведений огляд та аналіз існуючих стратегій матеріально-технічного постачання й існуючих класів програмного забезпечення для їх реалізації дає змогу зробити висновок про можливість автоматизації процесів управління матеріально-технічним забезпеченням.

Висновки. На сучасному етапі перед АПК поставлено завдання розвитку виробництва інноваційно-інвестиційним шляхом на основі впровадження сучасних агротехнологій і техніки нового покоління. Для цього необхідно цілеспрямоване формування в АПК України ефективно діючої інноваційно-інвестиційної системи матеріально-технічного забезпечення.

Формування такої системи в умовах інноваційної економіки є багатоаспектною проблемою, пов'язаною із технологічним

розвитком, технічним оновленням, кон'юнктурою ринку сільськогосподарської техніки й інших ресурсів, фінансово-

економічним механізмом, використанням сучасних підходів до управління матеріально-технічної базою аграрних підприємств.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Аналіз методології визначення вартості підприємства в межах дохідного підходу / В.Г. Андрійчук, Р.В. Андрійчук // Економіка АПК. – 2012. – № 9. – С. 40-47.
2. Бунич П.Р. Экономические рычаги рационального использования ресурсов / П. Р. Бунич. – М.: Экономика, 1998. – 34 с.
3. Гинзбург Я.М. Совершенствование методов определения эффективности капитальных вложений и основных фондов / Я. М. Гинзбург // Экономика сельского хозяйства. – 1981. – № 1. – С. 50-54.
4. Голованов О.М. Ефективність використання основних виробничих фондів колгоспів / О. М. Голованов. – К.: Урожай, 1975. – С. 89-90.
5. Захарчук О.В. Методи та практика оцінки інвестиційних проектів бюджетних установ / О.В. Захарчук; за ред.: М.І. Кісіля, О.В. Захарчука та М.М. Кропивка. – К.: ТОВ «Алефа», 2011. – 218 с.
6. Маркс К. Сочинения: в 30 т. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Госполитиздат, 1960. – Т. 23: Процесс обращения капитала. – 908 с.
7. Організація праці у тваринництві : підруч.; за ред. П.П. Пасічника. –К.: Урожай, 1967. –116 с.
8. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери : наук. доп.; за заг. ред. акад. НААН П. Т. Саблука. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 342 с.
9. Основні засоби сільськогосподарського призначення: потреба та забезпеченість / [Васильок Л. І., Герун М. І., Підлісецький Г. М. та ін.]. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2009. – 98 с.
10. Покинйчереда А.П. Экономико-статистическое изучение производственных фондов колхозов и совхозов / А. П. Покинйчереда. – М.: Статистика, 1972.
11. Саблук П. Т. Економічний інтерес у розвитку аграрного виробництва : моногр. / П. Т. Саблук. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2014. – 356 с.
12. Сергеев С.С. Воспроизводство и эффективность основных фондов в сельском хозяйстве / С. С. Сергеев. – М.: Колос, 1982. – С. 79-84.
13. Улезько А.В. Управління машинно-тракторним парком в системі забезпечення сталого функціонування сільськогосподарських підприємств / А. В. Улезько, О. С. Кульна // Економіка і управління в аграрній сфері АПК: проблеми та рішення. – Воронеж: ВДАУ, 2013. – С. 283-289.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2017 р.

Фахове рецензування: 19.04 2017 р.

* * *

Новини АПК

Аграрний експорт перевищив 6 млрд дол. США

Від початку поточного року було експортовано аграрної продукції на 6,03 млрд дол, США, що на 32% більше, ніж за аналогічний період 2016 року.

Зростання зовнішніх поставчань відбулося переважно за рахунок експорту продуктів рослинного походження. Зокрема, такої продукції було поставлено на 3 млрд дол., що на 2,4 млрд дол. більше, ніж у січні-квітні минулого року, зокрема зернових культур експортовано на 2,3 млрд дол. (+0,3 млрд дол. до аналогічного періоду 2016 року).

По інших аграрних товарних групах було поставлено на зовнішні ринки:

живих тварин та продуктів тваринного походження – на 304,4 млн дол. (154,1% до січня-квітня 2016 року);

жирів та олій – на 1,7 млрд дол. (134,6% до січня-квітня 2016 року);

готових харчових продуктів – на 0,99 млрд дол. (147,2% до січня-вітня 2016 року).

Протягом січня-квітня 2017 року в Україну було ввезено аграрної продукції на 1,4 млрд дол., що на 4% менше, ніж за перші чотири місяці минулого року. По товарних групах імпортовано:

живих тварин і продуктів тваринного походження – на 209 млн дол.;

продуктів рослинного походження – на 610 млн дол., у тому числі зернових культур – на 106 млн дол.;

жирів та олій – на 74 млн дол.;

готових харчових продуктів – на 513 млн дол.

У 2016/17 маркетинговому році Україна вже експортувала 42,3 млн т зернових культур.

Прес-служба Мінагрополітики України